

STUDIA VINCENTIANA

2/2014.

© Szent Vince Kollégium és Szakkollégium

STUDIA VINCENTIANA

TÖRTÉNELMI-ISMERETTERJESZTŐ FOLYÓIRAT
2/2014.

A számot szerkesztette: Gulyás Martin

Válogatott Vincés Tanulmányok. Kiadja a Szent Vince Szakkollégium – kiadásért felel: Dr. Lipinski Michal, CM

© Szent Vince Kollégium és Szakkollégium

A folyóirat megjelenését támogatta:

Cím, elérhetőség:

2081 Piliscsaba, Templom tér 14.

e-mail: szvkoll@gmail.com

Telefon/fax: +36-25-375-083, mellék: 2401.

honlap: www.sztvince.hu (a folyóirat korábbi számai ingyenesen hozzáférhetőek)

Nyomdai előállítás:

Monobit Nyomda Kft.

1033 Budapest, Reményi Ede utca 3.

ISSN: 2064-6569

STUDIA VINCENTIANA

Tartalom

2/2014.

Gulyás Martin:	<i>Előszó</i>5
----------------	----------------------

VALLÁS ÉS HAGYOMÁNY

Budai Dániel:	<i>A milkói püspökség</i>9
Fodor István:	<i>A tudás a hit kapuja. Adalékok a középkori tudás-értelmezéshez az iszlámban</i>21

TANULMÁNYOK

Konkoly Sándor:	<i>Középkori vár vagy római erőd? Rejtélyes nyomok a Mohácsi-szigetről</i> 39
Kránitz Péter Pál:	<i>Hegy-Karabah etnikai térképe és annak változásai a 19. század első harmadában</i> 59
Gali Máté:	<i>Károlyi Mihály: történelmi bűnbak?</i> 73
Köpfler Balázs:	<i>Egy miniszterelnök a vádlottak padján. Friedrich István és a Tisza-perek kapcsolata</i> 89
Csunderlik Péter:	<i>„Hogy ne tévedjen el a lovas” – új kultúrtörténeti szempontok az első világháború centenáriuma</i> 103
Balogh Gábor:	<i>Háború a frontvonalak mögött: a „népfrontpolitika” érvényesülése a spanyol polgárháborúban</i> 120
Gulyás Martin:	<i>A „népfrontpolitika” felújításáról folytatott vita 1954-ben Magyarországon</i> 134

MŰHELY – HIDEGHÁBORÚS MOZAIKOK

Paroda Rita:	<i>„Szigorúan titkos” - Tervek a NATO–USA váratlan atomcsapásainak megelőzésére az 1980-as években</i>144
--------------	--

Lányi Dorottya Ilona:	<i>A japán-amerikai különleges kapcsolat 55 éve a II. világháború után Japán nukleáris politikájának tükrében.....</i> 156
-----------------------	--

IRODALOM

Gábor Dávid:	<i>„Nagy volt a munka, s bevégezd emberül e munkát.” Horatius A helység kalapácsában.....</i> 170
Nemeskéri-Orbán István	<i>Malomkövek között, A plakátragasztó balladája, A szivárványhíd (versek).....</i> 178
Toldi Zsuzsanna	<i>Őrzők a strázsán (novella).....</i> 182

SZEMLE

Kollár Levente	Recenzió <i>Michael O'Neill Printy: Englightenment and the Creation of German Catolicism</i> című könyvéről188
----------------	--

„Nagy volt a munka, s bevégezd emberül e munkát.” Horatius A helység kalapácsában

Petőfi vígeposzának tárgyalásakor gyakori szempont szokott lenni annak ókori előzményműfajával való kapcsolata, különös tekintettel az antik eposzokban felfedezhető párhuzamokra. A *helység kalapácsa* eposzi kellékeit már sokat vizsgálták, ezért tanulmányomban inkább a vers utolsó soraiban rejlő Horatius-imitációt, mi több, paródiát szeretném bemutatni. Petőfi vígeposzának epilógusa és Horatius III.30. *carmene* között érezhető valamiféle kapcsolat, de vajon többről van-e szó, mint néhány kifejezés vagy gondolat átvétele, vagy csak a halhatatlanság eszménye köti össze a két verset?

A 30. *carmen* hatásának vizsgálata előtt azonban érdemes megnézni, hogy Petőfi és a latin nyelv kapcsolatáról mit lehet tudni. Horváth János 1922-es monográfiájában¹ lehet olvasni arról, hogy Petőfi diákévei alatt már találkozott Horatius költészetével, és az idegen nyelvű költők közül Horatiust kedvelte leginkább. Kerényi Ferenc 2008-as monográfiája² szerint a latin nyelvvel és Horatiusszal való kapcsolatot Petőfi leginkább a sárszentlőrinci évek alatt őt oktató Lehr András tanárának köszönheti, mivel Lehr egyik kedvenc költője Horatius volt. Másrészt Lehr a diákjaitól, így Petőfitől is megkövetelte, hogy latinul beszéljenek. Ugyancsak Kerényinél³ olvasható, hogy Petőfi rendelkezett egyfajta zsebben hordható Horatius-kötettel, amelyet sorroni katonaévei alatt sokat forgatott. Erről a Horatius-kötetéről Jókai is megemlékezik a Petőfiről írt *Írói arcképek* c. írásában,⁴ ahogyan az egyik legnagyobb magyar Horatius-kutató, Borzsák István is *Horatiusi interpretációk* című tanulmányában.⁵ Borzsák azt is fontosnak tartja megjegyezni, hogy Horatius költészetében Petőfit a lázadás és a függetlenséghez való ragaszkodás vonzotta, de elutasította a *Licinius-óda* közép-szer-filozófiáját.

¹ HORVÁTH János: *Petőfi Sándor*. Budapest, 1922. pp. 112–115.

² KERÉNYI Ferenc: *Petőfi Sándor élete és költészete*. Budapest, 2008. 34. A továbbiakban: KERÉNYI 2008.

³ KERÉNYI: 2008, 62.

⁴ JÓKAI Mór: *Petőfi Sándor*. Budapest, 1856. Online elérhető: <http://mek.oszk.hu/00700/00793/html/jokai20.htm> (2014. május 30.)

⁵ Borzsák István: *Horatiusi-interpretációk*. In: BORZSÁK István (szerk.): *Dragma. Válogatott tanulmányok*. Budapest, 1994. pp. 121–128.

Petőfi latin nyelvtudásáról Törő Györgyi 1962-es tanulmányban⁶ is lehet olvasni, amelyben Petőfi több latin nyelvű dedikálása és könyvbejegyzése is megjelent, amelyek a latin nyelvhasználat egyértelmű bizonyítékai, ahogyan a Ferenczi Zoltán 1893-as tanulmányában⁷ megjelenő Petőfi-féle latin versfordítások is.

Tanulmányom szempontjából a legfontosabb szakirodalom Ferenczi 1892-es *Petőfi és Horatius* című tanulmánya,⁸ amely Petőfi versei horatiusi hatásának vizsgálatakor sarokkő ebben a témában, minthogy az egyetlen nagyobb terjedelmű írás, amely ezzel a témával foglalkozik. Az eddig felsorolt és az általam vizsgált szakirodalom közül egyedül Ferenczi hívja fel a figyelmet Horatius hatására *A helység kalapácsában*, bár Ferenczi csupán az *élni fogok, / Míg a világnak / Szappanbuboréka / Szét nem pattan* sorokat emeli ki megjegyezvén, hogy az Horatius pár sorának *visszhangja* lehet. Arról azonban Ferenczi nem ír, hogy annál a néhány sornál lehet-e bővebb kapcsolat a két költemény között, mivel tanulmányában sokkal inkább Petőfi borverseivel foglalkozik.

Az tehát kétségtől elfogadható, hogy Petőfi jól ismerte Horatius költészetét, illetve a 30. *carmen*, ami egyrészt a fent említett szakirodalomból, másrészt Petőfi *Sírom* című versének *pyramid* szavából is megállapítható, mivel Petőfi verseinek kritikai kiadása is feltételezi a 30. *carmen* hatását a *Sírom* című költeményben.

A helység kalapácsának keletkezési körülményeiről tudni lehet Ferenczi 1893-as tanulmányából,⁹ hogy azt Petőfi 1844 augusztusában írta Vahot Imre megbízásából, és október 13-án jelent meg a *Pesti Divatlapban*. Ferenczi szerint a vígeposz a kor dagályos stílusú novellaírásának paródiája, azaz *A helység kalapácsa* elsősorban stílparódia, az eposzi hangvétel pedig csak eszköz a dagályos novellák kiparodizálására, és ezt a nézetet Horváth János monográfiája is átvette. A horatiusi 30. *carmen* jelenléte a költeményben azonban árnyalhatja ezt a képet.

A Petőfi és Horatius verse közötti kapcsolatot nem csak az irodalomtörténet észrevételeiből, hanem már a nagyobb szerkezeti egységhez viszonyított elhelyezkedésükből is sejteni lehet. Horatius 30. *carmene* a már említett III. könyv végén található, annak a könyvnek a végén, amely egyszerre jelent meg az azt megelőző két másikkal

⁶ TÖRŐ Györgyi: *Petőfi könyvbejegyzései, dedikáció*. ITK (66.), 1962. pp. 197–209.

⁷ FERENCZI Zoltán: *Petőfi fordításai*. Petőfi Múzeum (6.), 1893. pp. 34–38. A továbbiakban: FERENCZI, 1893.

⁸ FERENCZI Zoltán: *Petőfi és Horatius*. Petőfi Múzeum (5.), 1892. pp. 53–62.

⁹ FERENCZI: 1893, 25–28.

együtt, és a IV. könyv előtt, amelyet jóval később adtak ki, mivel Horatius eredetileg a III. könyvet szánta utolsónak, és a 30. *carment* pedig cikluszáró versnek. Az *Ódák* első három könyve tehát összekapcsolódik, amit a költői szándék és a két verset összekötő hasonló tulajdonságok is bizonyítanak. Egyrészt az 1. és a 30. *carment* is *Asclepiadeum primum*ban írta, másrészt mindkét versben hangsúlyos szerepet kapott Horatius *ars poeticája*. A *Maecenashoz* címzett 1. ódájában Horatius a lírai vatesköltők (Hor. *Carm.* I. 1,35–36.) közé szeretne bekerülni, a *Melpomenéhez* szóló 30. *carmen*ben pedig már saját költői teljesítményét (Hor. *Carm.* III. 30,13–14.) méltatja.

A *helység kalapácsa* abban hasonlít Horatius ódagyűjteményéhez, hogy a vígeposz bevezető és lezáró soraiban, az 1. és a 30. *carmen*hez hasonlóan, a lírai én *ars poeticája* fontos szerepet játszik. Horatiushoz hasonlóan Petőfi is költői nagyságára utal humoros formában, a mű prolóógusában a *ritka tüdő* és az *illendő kurjantás* (I. 1–8.), majd az epilógusban a *lant* (IV. 1217.), a *babér* és a *hírnek mezeje* (IV. 1220–1223.) szavakkal.

Bár a 30. *carmen* epikus felhasználása különlegesnek tűnik a magyar költészetben, nem Petőfi volt az első, aki Horatius ódáját erre a célra alkalmazta. Zrínyi *Szigeti veszedelem* című eposzának *Berekesztése* szintén a 30. *carmen*re, illetve Ovidius *Metamorphoses*ének záró soraira (Ovid. *Met.* XV. 871–879.) épül. A *véghez vittem munkámat* (*Berekesztés* 1. vsz.) és a *nagyobb részem* (*Berekesztés* 2. vsz.) kifejezés is hasonlít Horatius ódájára. Petőfi ismerte Zrínyi *Berekesztését*, mivel észrevehetően nem csak a 30. *carmen* hathatott rá, hanem Zrínyi műve is, de erre majd *A helység kalapácsa* epilógusának részletes tárgyalásakor szeretnék kitérni.

A külső jegyek tehát azt mutatják, hogy a 30. *carmen* hatással lehetett Petőfi epilógusára, de ennek megértéséhez mélyebbre kell ásni a két versben. Horatius ódájának egyik legfontosabb jele az epilógus szerkezetében keresendő. Petőfi és Horatius versében is négy-négy szerkezeti egység található, de más sorrendben. Az epilógus a *nagy munka* befejezésének hírüladásával kezdődik (1217–1219.), utána a *babér* megszerzése (1220–1223.), majd a lírai én *halhatatlanságának* bejelentése következik (1224–1233.), és végül a munkát érő pusztító erők jóslatával zárul a vers (1234–1242.). A 30. *carmen* szinte ugyanezekből az elemekből építkezik, de a *monumentum* befejezésének hírüladását (1–2.) az azt érő pusztító erők (3–5.) és a *halhatatlanság* megfogalmazása

(6–9.) követi, nem pedig a babér megszerzése (10–16.). Ezért az epilógus felépítése nagyobb önteltséget, több dicsekvést mutat, mint a 30. *carmen*, mivel a lírai én előbb magasztalja fel saját érdemeit, minthogy a valódi küzdelmet megvívta volna az emléket pusztító erőkkal, hogy elnyerje méltó jutalmát. Ráadásul Horatius a múzsát, *Melpomenét* kéri, hogy koszorúzza meg, Petőfi verséből azonban a bevezetésből és az epilógusból is kimarad a múzsa személye. Ugyanakkor ez a gőgösség csupán megjátszott *superbia*, amely azért válik nevetségessé, mert a lírai én egy kocsmái verekedés elbeszélése miatt már babérkoszorús költőnek titulálja magát.

Petőfi epilógusát és a 30. *carmen*t nem csupán szerkezeti hasonlóságok, hanem egyértelmű, szinte szó szerinti egyezések is összekötik. A *munka bevégezése* (1218–1219.) és az *exegi monumentum* (1.) kétségekívül hasonlítanak, de a későbbi sorokban elsőre nehezebben észrevehető hasonlóságok vannak. Petőfinél a *babér* szó jelentése (1220–1224.) többértelmű, egyrészt a *kaszáltam* igével, és a *mező* főnévvel a jól ismert növénynévre utal, másrészt azonban megjelenik a *babér* elvont értelme is, amely az *érdem*, vagy a *dicsőség* szavakkal fejezhető ki a legjobban. Ezt a szójátékot erősíti, hogy a *kaszáltam* igének nem csak mezőgazdasági, hanem elvont jelentése is van, amelyet a *szereztem* szó tud kifejezni, bár arra nincs adat, hogy Petőfi korában ismert volt a szónak ez a jelentése is. Petőfi leleményességét az bizonyítja, hogy Horatiusnál a *babér* és a *kaszáltam* megfelelője is megtalálható – *lauro* és *quaesitam* (14–16.) – sőt, a *babér* elvont jelentése is megjelenik a *meritis* kifejezésben. Végül az elbeszélő *borzas főjét* a latin *comam* szó jeleníti meg.

A magyar és a latin szavak között nem csak értelmi, de akusztikai hasonlóság is van, bár erre nem érdemes nagy hangsúlyt fektetni, mivel a versek közötti reláció nélkül is megállja a helyét. Ugyanakkor érdemes észrevenni, hogy a *munka* és a *monumentum*, a *bevégzéd* és az *exegi*, a *kaszáltam* és a *quaesitam* között is van hangzásbeli hasonlóság, bár ez lehet a véletlen műve is.

A 30. *carmen* hatásának fontos bizonyítéka a hasonló motívumok felhasználása is. Petőfi és Horatius versében is a halhatatlanság-motívum az egyik legmeghatározóbb, azonban a két szerző más megközelítésből használja fel. Az epilógusban az élet igenlése, az élni akarás kifejezése hangsúlyozza a halhatatlanságot (1225–1230.) – *élni fogok* –, a 30. *carmen*ben pedig a halál tagadása, visszautasítása ad örök életet (6–9.) – *non omnis moriar* –, és csak másodlagosan jelenik meg a növekedés, megújulás – *crescam*. Ezt a halhatatlanságot azonban egyik költő

sem a testi örökéletben, hanem hírneve maradandóságában látja. A hírnév-motívum Petőfinél megjelenik a *hír mécsének* örök pislákolásában (1231–1233.), Horatiusnál pedig a *dicar* (10.) igében, amely kifejezi, hogy dicső tetteit még sokáig emlegetni fogják.

Petőfi *macskaszem*-hasonlatában érezhető az ellentmondás, hiszen a lírai én hírének pislákolásról beszél, holott a macskák kifejezetten jól látnak sötétben, és a szemük is erősen visszaveri a fényt. A fényárny ellentétet az epilógus végén a *feledés sötét zsákja* és a *halhatatlanság fényes borotvája* (1239–1242.) is megjeleníti. Horatiusnál ugyanígy az érzékeléshez kapcsolódik nagyon erős ellentét, mert a hallgatag szűz – *tacita virgine* – után a beszélni fognak rólam – *dicar* – következik (9–10.). Látható tehát, hogy Petőfinél a látás válik központi fogalommá, Horatiusnál pedig a hallás, de mindkét esetben a hírnév-motívum a meghatározó.

A motívumok közül az epilógusban az utolsók, a 30. *carmen*ben az elsők között szerepelnek a pusztító erők. Petőfinél és Horatiusnál is 3-3 erő jelenik meg (1234–1242.): Petőfinél az *irigység*, a *feledés* és annak *sötét zsákja*, Horatiusnál pedig (3–5.) az elemésztő zivatar – *imber edax* –, a féktelen északkeleti szél – *Aquilo impotens* – és a múlt idő, amelyet *hendiadyoinnal* az évek megszámlálhatatlan sorozata – *innumerabilis annorum series* – és az idő futása – *fuga temporum* – szavak fejeznek ki. Fontos különbség, hogy Petőfi erői elvont fogalmak, Horatiuséi közül viszont kettő természeti jelenség, és csak egy az elvont fogalom, mivel Horatius a piramis metaforát építi tovább az időjárás pusztító erőivel. Az epilógus *feledését* meg lehet feleltetni a 30. *carmen*ben található idő múlásával, mivel az idő veszélye a feledésben áll, de a többi fogalom között nem húzható párhuzam.

Mint korábban elhangzott, Petőfire nem csak Horatius 30. *carmene*, hanem a *Szigeti veszedelem* Berekesztése is hathatott. Zrínyi hatása kisebb, mint Horatiusé, de több olyan fogalom szerepel az epilógusban, amelyek a 30. *carmen*ben kevésbé hangsúlyosak, mint a *Berekesztésben*. A *helység kalapácsa* epilógusának elején kiemelt szerepet kap a *hír* fogalom, amely olyan szavakban jelenik meg, mint a *hír mezeje* és a *hír mécsé*. A *Szigeti veszedelemben* szintén előfordul a *hír* szó pozitív értelemben a *nagyhírű munka* (1. vsz.), a *hírral böcsülettel* (3. vsz.), vagy a *hír keresése* (4. vsz.) kifejezésekben.

Az epilógusban fontos szerephez jut az *irigység* fogalma is, mivel a pusztító erők közé tartozik a *feledéssel* együtt. Az *irigység* nem jelenik meg a 30. *carmen*ben, de Zrínyi eposzának végén fontos szerepet

játszik a pusztító erők között, melyek közül az egyik az *irígy üdő* (1. vsz.), amely még egyszer megjelenik az 1. strófa végén *nagy ellenségként*.

A harmadik átvett elem nem biztos, hogy Zrínyitől származik, mivel a magasság Horatius ódájában is előkerül a *regalique situ pyramidum altius* kifejezésben. A piramis és Zöld Marci akasztásának párosítása komikus hatású, mivel a magas piramis a fáraók, királyok sírja volt, Zöld Marcinak pedig a kivégzési eszköze volt magas. Ugyanakkor Zrínyi fogalomhasználata is komikussá teszi Petőfi átvételét, mert a *Szigeti veszedelemben* a *magamnak ugyan nagyobbik részem / Hordoztatik széllel az magas egeken* (2. vsz.) kijelentés az akasztással párhuzamba állítva akár villoni reminiscenciákat is eszünkbe juttathat (vö. François Villon: *Négysoros vers, melyet Villon halálítélete szélére írt*).

Írásomban igyekeztem bebizonyítani, hogy Horatius 30. *carmene* nagy hatással volt Petőfi *A helység kalapácsa* című vígeposzána lezárására, amely nem csupán néhány szavát imitálja, hanem összetett felépítésével teljes mértékben kiparodizálja a *Melpomenéhez* szóló ódát. A két vers közötti kapcsolat fontos bizonyítéka a keretes szerkezet, amely a vígeposzra és Horatius kötetkompozíciójára is jellemző; a *Szigeti veszedelem Berekesztésében* az ódának hasonló felhasználása; Petőfi versei kritikai kiadásának észrevételei Horatiusszal kapcsolatban más verseknél és Ferenczi Zoltán feltételezése az epilógus egyik soránál. A paródia jellegét bizonyította az azonos számú és tartalmú szerkezeti egységek sorrendjének felcserélése az epilógusban; az azonos, vagy hasonló jelentésű, illetve hangzású szavak; és a hasonló motívumok.

Horatius és Petőfi versének szoros kapcsolata fontos, és létezése komikus jelentést ad *A helység kalapácsa* értelmezéséhez, mert egy legkevésbé sem fennkölt témájú vígeposz zárásául Petőfi az emelkedett hangvétellű 30. *carmen* gondolatát használta fel paródiaként. Mivel a vígeposz elsődleges célja Ferenczi tanulmánya szerint sem a klasszikus stílusú eposz kigúnyolása volt, úgy gondolom, hogy az epilógus horatiusi hatása nem bántó szándékú, hanem csak komikus hatású paródia. De ez az új kapcsolat a két költő versei között felveti a kérdést, hogy vajon Petőfi költészetében lehetett-e máshol is nagyobb hatással Horatius költészete

Petőfi Sándor: *A helység kalapácsa* (részlet)

Te pedig, lantomnak húrja, pihenj!
Nagy volt a munka, s bevégzéd
Emberül e munkát.
Én is pihenek
Babéraimon,
Miket a hírnek mezején
Borzas fõmre kaszáltam.
Mostan akár ma megássa
Gödrömet a sírásó,
Bánom is én!
Azért én élni fogok,
Míg a világnak
Szappanbuboréka
Szét nem pattan.
Pislogni fog a hír mécse siromnak
Koszorús halmán,
Mint éjjel a macska szeme.
Eljõ az irígység
Letépni babéraimat... de hiába!
Nem fogja elérni;
Magasan függendnek azok,
Mint Zöld Marci.
S ha sötét zsákjába dugand
A feledés:
Fõlhasogatja sötét zsákját
A halhatatlanságnak fényes borotvája.

Forrás: *Petőfi Sándor összes költeményei*. (1844. január-augusztus). Budapest, 1983.